
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

NINCS MEGÁLLÓ

Harkai Vass Éva: *Ezredvégi megálló*. Műhelytanulmányok, kritikák. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1998

Úgy tűnik, nincs megálló. Ezzel a végkövetkeztetéssel tesszük le Harkai Vass Éva *Ezredvégi megálló* című kötetét, amelynek műhelytanulmányait a Kosztolányi-féle értelemben érdemes olvasni. Szegedy-Maszák Mihály mutatott rá a műhelytanulmány lényegére: a befogadó, nem az alkotó szempontjából vizsgáljuk az értéket.

A befogadó szempontjából pedig végleges kép nincs, még az olvasási szituáció látszólagos megállója is újabb elmozdulást jelent, egy újabb nézőpontot. Ezért zavaró kezdetben az frások végén feltüntetett időpont, amely szaggatottá és időben rögzítetté teszi a kötetet. Az aktualitás hiányát is felvethetjük (amely nem a szerző hibája!), hiszen azóta az itt szereplő művek olvasmányélményeinkké váltak. „Azóta” az is eldőlt, hogy melyik mű él 1998-ban az olvasók és a művészek tudatában.

A szerző felismerései azonban most is időszerűek, sőt izgalmas pl. Temesi Ferenc *Pest* című művének Porlód-képéből és sajátos anekdotáiból visszatekinteni a „csupa mese” Porra. Tolnai *Rothadt márvány – Jugoplasztika* című műve nyomán pillanatnyilag az óra-kép elevebben él a befogadóban, mint a *Prózák könyve* futószalag-élménye vagy műanyag szálacskája. Mészöly *Hamisregénye* már megvalósított egy olyan összeolvasást, amelyet Harkai Vass Éva is említ, a Bodor Ádám-konferencia előadói pedig a *Sinistra körzet* térélményét, ironiáját és a más művek kapcsán felvetődő műfaji kérdéseket is boncolgatták.

A műhelytanulmányok szerzője nem megértésre törekszik (Gebhard Rusch tiltakozik „radikális” módon az ilyen irodalomtudósi attitűd ellen, hiszen a megértés fogalma is tisztázatlan), leírásra, formálásra, magyarázatra sem vállalkozik, inkább fogózatot keres, az újabb nézőpontból való „felismerés”, a mikromotívumok felfedezése és az előző olvasatokkal való dialogizálás a célja. A reflexióérzékenység a tanulmányíró legfőbb sajátossága. Néhány frás esszének tekinthető, illetve részleteiben válik azzá, mint pl. a

Parti Nagy Lajosról szóló műhelytanulmány indítása. A kötet átlapozása után némi hiányérzetünk támad, mert a „mű” darabosnak tűnik, részekre tagolódik. Az „egybeolvasás” avatja ezt a „rendetlen halmazt” (Harkai Vass Éva Konrád *Keri mulatság* című „regénye” kapcsán használja ezt a kifejezést) egységes kompozíciójú köteté, amely a kisvárosi élettér Csáth- és Kosztolányi-féle megközelítésétől a Juhász Erzsébet által megfogalmazott kisvárosi helyszínig terjed (*Senki sehol soha*. Próza; Forum, Újvidék, 1992). Ez a „beszűkült tér” foglalja keretbe a kötetet; ha úgy tetszik, ez a „megálló”, ez a lokalizáció a tanulmánykötet alappillére (a regionalizáció kérdésének gazdag szakirodalma van!); a határok áttörése mégis bekövetkezik, ugyanis a kisváros az említett művekben lélektani-hangulati térként van jelen, belső térként, köztes helyszínként, a gyermeklét titokzatos tereként, amelyet felnőttként és a nagyváros perspektívájából látunk igazán. Kosztolányi vonatkozásában mutat rá a szerző a vidéki emberben rejlő misztikumra. Hasonlóan vélekedik Szajbély Mihály is, aki Csáth Szabadkáját a „titkok városának” nevezi, és utal arra, hogy „városán át saját magához kerülhet közelebb az ember” (*Álmok álmodói*. Magvető, Budapest, 1997). Juhász Erzsébet kisvárosi helyszínnel kapcsolatban a következő felismerésre jut Harkai Vass Éva: „A kisváros mint helyszín két szempontból lényeges: egyrészt a normák, szokások konzerválója, másrészt a szárnyaszegett álmok és korlátolt lehetőségek szűk tere (a kettő nyilvánvalóan valahol összefügg).” A gyermekkor misztikuma és mitológiája, valamint a védettség és bezártság kérdése szintén felmerül a vidéki, a kisvárosi „élettér” kapcsán. Nem helyszín ez, hanem élettér, léttér, sőt léthelyzet.

Az *Ezredvégi megálló* négy fejezetből áll: A líra ideje, Ironikus múzsa, Pannóniában, Magántörténelmek. A fejezeteket éppen a térelménytel összefüggő vizsgálatok, a „tér-olvasatok” kapcsolják össze. A tág a művek többségében belső, lélektani régióként van jelen, de a határait, körvonalait vesztett tág tér is megjelenik (Babits mottója erre a kettősségre utal). A szűk tér vonatkozásában a szerző gyakran említi a „determinált” szót. Jung Károly műveinek tájai és a *Barbaricum* tájelemei „determinált tájjá” válnak, Böndör Pál kapcsán a „lírai én determináltsága” merül fel, Juhász Erzsébet kisvárosának szereplőit viszont a már említett kettősség determinálja.

Meg jelenik Pannónia tere, az azóta is sok változást megérett Közép-Kelet-Európa. Ebből a témakörből különösen Böndör Pál *Tegnap egyszerűbb volt* című kötetének megközelítése tűnik ki, főként a „kert-versekre” való rámutatás, a sajátos beszédmód elemzése, pl. „a megfélemezett és az elfuttatott beszéd- és szófolyam” felfedezése. Mészöly Miklós is helyet kaphatott volna ebben a fejezetben, de ő Konráddal, Bodor Ádámmal, Temesivel, Tolnaival, Brasnyóval, Juhász Erzsébettel együtt a Magántörténelmek című részbe került. Az utóbbi két fejezet az „egyéntés” szempontjából szorosan kapcsolódik egymáshoz. Jung *Barbaricumja* a történelmi allúziókat, a múlt rétegeit vonja versebe. A barbárok földje és Pannónia kettős tér, amely az időskorok összefüggését is jelzi (Bányai János emelte ki a két földrajzi térséget és a veszélyeztetettség kérdését).

Kimagaslik a kötetből Mészöly Miklós esszéinek olvasata, valamint Bodor Ádám és Temesi műveinek tanulmányozása. A helyszínek vizsgálata (a kisoroszi kert és az asztal, a „hihető világ” kérdése, Porlód) most is jelentős, de a szerző a műfajok problémáját is érinti. Az írónia szerepének megközelítése külön fejezetben kapott helyet.

Az *Ezredvégi megálló* kulcsszava a *kétely*. Korunkban a mű, a szöveg még önmagára is reflektál, ahogyan ezt Harkai Kukorelly-olvasatában láthatjuk.

Szerzőnk Babits-mottóval kezdte kötetét, most a kételyfelismerések kapcsán is hivatkozhatunk Babits Mihályra, aki szerint „a kétely a huszadik század szellemi életének kínozója és megzavarója lett” (*A mai Vörösmarty*. 1935). A bizonytalanság ellenében legfeljebb nyelvi vagy poétikai fogózót adhat a művész, mint pl. az *Emlékversek* esetében (Kávai M./Ladányi István).

A „csendek” felismerése, a szerző csendérzékenysége a kételyekkel is kapcsolatba hozható.

„Végleges kép – de mi az, aminél nincs még valóságosabb?” – kérdezhetjük végül (Mészöly kételye). Harkai Vass Éva kötete egyetlen „lélegzetvételyni” megálló, és az elmozdulás, a szakadatlan mozgás máris megkezdődött. Az „értékes” olvasatokkal folytatott dialógus viszont „élményt” és újabb felismeréseket eredményez.

HÓZSA Éva

PEREMVIDÉKI NÉPI KULTÚRA

Jung Károly: *Összefüggések és kapcsolatok*. Esszék, tanulmányok a peremvidék népi kultúrájáról. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1997

Jung Károly néprajzi tanulmányainak negyedik kötete az *Összefüggések és kapcsolatok*, amelynek alcímében a birtokos jelző jelenti számunkra a lényeges információt. Mert Jung Károly, aki a mi égaljunkon egymás mellett élő népek folklorisztikájának jó ismerője és az összehasonlító néprajztudomány jeles művelője, valóban olyan tanulmányait adta most (is) közre, melyek a népi kultúrák érintkezési pontjain, leginkább a magyar és a délszláv nyelvterület peremén előforduló kultúrjelenségeket vizsgálják, bár a szerző más nyelvű kultúrák érintkezéséből létrejött népköltészeti alkotásokra, jelenségekre is kitér. A kutató figyelme az izriai, a horvátországi, a szlovéniai, a szerbiai, a montenegrói, a macedóniai s természetesen a magyar folklór jelenségei felé irányul. Ez utóbbi alatt leginkább a jugoszláviai magyarok szellemi néprajzának tanulmányozása értendő. De figyelmét nem kerülik el olyan híradások sem, melyek az általa vizsgált jelenségekről akár olasz, német, orosz, román vagy bolgár nyelvterületről valók.

A három részre tagolt kötet elején hasznos kutatástörténeti összefoglaló olvasható a jugoszláviai magyar, avagy ezen a területen végzett magyar eredményekről 1877-től, amikor Zomborban megjelent Kármán József *A babonáról Kardos tanító és Mihály gazda* című műve, egészen 1985-ig. De az áttekintés záró évét 1986-ra kell tennünk, ugyanis Katona Imre–Lábadi Károly *Szedem szép rózsámat* című drávaszögi és szlavóniai antológiája volt az összegezés megírásának idejében a legfrissebb hazai magyar néprajzi könyvünk. Több mint száz esztendő néprajzi kutatásait és publikációit vette így számba Jung, s ezt folytatta a századunk nyolcvanas éveiben végzett, immár vajdasági kutatások